יפעת מידע תקשורתי דרך מנחם בגין 96-98 (לשעבר דרך פ"ת) תל אביב 67138 טל. 03-5635050 פקס. 03-5617166

8.73x50.29	1	עמוד 4	הארץ - תרבות וספרות	30/06/2023	86676731-4
הוצאת ספרים המילון הערבי עברי החדש - מאת מנחם מילסו - 25910					

אמיר לרנר

אללה יקלל את החתול

מילונו הערבי־עברי החדש של מנחם מילסון רוכב על כתפי קודמיו אך מחזיק כמעט כפליים ערכים מכולם, עשיר מהם ועכשווי יותר

המילון הערבי־עברי החדש, מאת מנחם מילסון, הוצאת מאגנס, ירושלים, תשפ"ג

סופר המוסלמי בן המאה ה-11 אלרַאעִ'ב אלאִצְפַהַאנִי מצטט בדיחה שביסודה התפעמות מעושרה של השפה הערבית, בדיחה מחכימה על שמות החתול: "סופר כי בן מִדְבָּר אחד תפס חתול [בערבית: סִנַּוֶר, הקרוב לשם שִׁנַּרָא בארמית], אך לא ידעו. פנה אליו איש, ושאלו: 'מהו הסִנַּוֶר הזה?' ואיש אחר שאל: 'מהו הַהִר [אף זו מלה שהוראתה בערבית חתול] הזה?' ואחר שאל: 'מהו הצַ'יְוָן [כנ"ל] הזה?' ואחר שאל: 'מהו הקִטּ [כנ"ל] הזה?' אמר בן המדבר: 'אשאנו ואמכרנו, ואללה יעניק לי בעדו רווחה'. וכאשר נשאו אל השוק, נשאל: 'בכמה?' השיב: 'במאה'. ונאמר: 'שוויו הרי מחצית הדרהם!' מיד השליכו ואמר: 'אללה יקלל אותו, מה רבים שמותיו ומועטה תועלתו'".

סיפור זה שייך לענף הספרות הערבית העתיקה המכונה אַדַב, ספרות יפה בלשון ערבית צחה, שבה היה מוצא האיש הסקרן וצמא הדעת השכלה כללית רחבה עם שפע אתנחתות בידוריות. לצדה צמח ענף המילונאות הערבית של ימי הביניים, שהחל את דרכו הכתובה סמוך לראשית הפרוזה הכתובה במאה השמינית ושיגשג לאורך כל ימי הביניים. אחד מהעקרונות הבולטים בלקסיקוגרפיה הערבית מימי הביניים הוא עקרון הצטברות הידע. חכם מצטט חכמים קדומים ממנו ומוסיף משלו, וכך נערמת במרוצת הזמן שכבת ידע על שכבה.

מחוץ לעולם האסלאם והערבית, באירופה בעיקר, התפתחה קומה חדשה ללקסיקוגרפיה של השפה הערבית, שראשיתה הצנועה עוד בימי הביניים אך רוב־רובה למן המאה ה-19 ואילך, אז נתחברו בלשונות אירופה מילונים רבים של הערבית. פעמים היו הם מעין סיכומים של מילונים קדומים שחוברו במזרח, ואציין אולי בעניין זה את הלקסיקון הגדול שחיבר המזרחן החשוב אדוארד ויליאם ליין (Lane).

אך היו גם כאלה ששירטטו כיוונים חדשים, כמלומד ההולנדי ממוצא צרפתי ריינהרט דוזי (Dozy), שהתמקד באוצר מלים נידח יחסית, שהודר על־פי רוב מהלקסיקוגרפיה הערבית הקדומה והמאוחרת. בשונה מהמילונאים המוסלמים בימי הביניים, שהתעניינו בעיקר בערבית תקנית, פֻּצְחַא, וניאותו רק לעתים רחוקות יחסית להעיר אגבית על מלה זו או אחרת ועל אופני השימוש בה בקרב המון העם בשפתו החיה, היו מלומדים מערביים ששילבו במילוניהם אוצר מלים רב מהשפה המדוברת, למשל האלג'יראית והמרוקאית במילונו של הערביסט הצרפתי ממוצא פולני אלברט קזימירסקי (Kazimirski). היו גם שהקדישו מילונים שלמים להצגת אוצר מלים של להגי הערבית המדוברת, כמו למשל מילונו של סוקרטס ספירו (Spiro) לערבית מצרית, ומאוחר יותר אדריאן ברתלמי (Barthelemy) וממשיכו קלוד דניזו (Denizeau) לערבית המדוברת בסוריה, בלבנון ובארץ ישראל.

אשר למילונאות של הערבית בארץ, לא מעט מילוני ערבית־עברית ועברית־ערבית חוברו בישראל, ואולם המילון משקף את חיי השפה, והערבית שפה חיה ומתפתחת כל העת בקצב מסחרר, ומילון לערבית עכשווית שחובר לפני מחצית המאה, לא יכלול את ההתפתחויות שפקדו את השפה לאחר שחובר. והיום חג הוא בישראל לדורשי הערבית ולדורשי האסלאם, כי כזאת ממש אירע.

על שולחני מונח כעת כרך חדש עב־כרס ומרהיב עין, "המילון הערבי־עברי החדש מאת מנחם מילסון". זהו המילון המקיף והמעודכן ביותר שיוכל המתעניין בשפה הערבית כאן בארץ להיעזר בו. יש בו 45 אלף ערכים בקירוב, והם מסודרים בתבונה רבה ובהקפדה יתרה לפי האלף־בית הערבי של שורשי המלים, ראשית נגזרותיהם מהפועל ואחר־כך מהשם. הערכים הללו מלווים בהערות ובהרחבות מאירות עיניים, בהדגמות ובציטוטים מהקוראן ומהשירה הערבית העתיקה, בפתגמים אין־ספור, בהסברים על התהוותן ומורכבותן של מלים והצטרפותם של ביטויים ומטבעות לשון. המילון מדויק שבמדויקים, מדעי וידידותי כאחד, מעודכן מכל ונדיב עד כדי כך שהוא מתקרב אל ממדי אנציקלופדיה של הערבית (וזהו לטעמי כיוון שכדאי להתמיד בו). הידע הרב שהוטען במילון, עושר הוא למלומד בלשון זו ולמתלמד בה גם יחד.

לצד התמקדותו באוצר המלים הטרי של השפה הערבית המודרנית, זו הנהוגה כיום בתקשורת, בעיתונות ובספרות, ואף התייחסותו באופן תדיר למלים מהשפה הערבית המדוברת, ניתנת תשומת לב לרובדי הערבית של הספרות הקלאסית וספרות האסלאם הקדומה. בכך נפרשת בידי המשתמש תמונה מרשימה ביותר של אוצרות הערבית, וזאת כדרך שהתווה המילון שהוא גרעינו של הכרך המדובר, המילון המפורסם שחיברו הפרופסורים דוד איילון ופסח שנער (מלון ערבי־עברי ללשון הערבית החדשה) מנוחתם עדן. מילונם ששימש נאמנה דורות על דורות של לומדי ערבית, יצא לראשונה בהוצאת מאגנס בשנת 1947 ומאז נדפס שוב ושוב, אך למרות כוונות וניסיונות מעולם לא עודכן. ואמנם, בראשית היתה כוונת פרופ' מילסון בעיקר לעדכנו (עם שותפו לתחילת הדרך פרופ' אריה לוין ז"ל, שפרש בשלב מוקדם מהמיזם).

כך נוסד אפוא מילון מקוון ואליו הוקלדו הערכים ממילון איילון־שנער, ואולם עד מהרה ותוך־כדי עבודה התחוור כי אין מלאכת העדכון מעשית כל־כך. הזמן הרב שעבר מאז נדפס לראשונה וההתפתחויות שפקדו הן את הערבית והן את העברית, ובכלל את העולם והטכנולוגיה והמדע וכו', הותירו את מילון איילון־שנער מיושן מדי. על כן ננטשה לבסוף הכוונה להוציאו מחדש במהדורה מעודכנת והחלט למעשה על מילון חדש. מאז ועד היום מנחם מילסון וצוותו מעדכנים ומרחיבים את המילון המקוון באופן שוטף, במסירות ובמקצועיות, וכעת נדפס סוף־סוף המילון הערבי־עברי החדש והוא סיכום כל אשר נעשה עד כה בפלטפורמה שבמרשתת. יש לקוות, שלא כמו במקרה מילון איילון־שנער, שהוצאת מאגנס תשקול בחיוב להדפיס בכל כמה שנים מהדורה מעודכנת של המילון של מילסון.

הלשון הערבית מימי הביניים היא אוקיינוס אדירים שאיש טרם הקיף במלואו ויש בה עוד מרחבים גדולים לשוט בהם. ואמנם בנקוף השנים הולך ומתאסף הידע על הערבית, ודי בתירוץ זה כדי להצדיק הדפסה מעת לעת של מילון. על אחת כמה וכמה אם מביאים בחשבון את האירועים והתהליכים השונים שהתרגשו על האסלאם בעשרות השנים האחרונות, שעוררו לחיים מלים וביטויים רבים מהאסלאם הקדום עד כי הצורך בהצגת רובדי ההוראות של אוצר מלים ישן־חדש זה הוא צורך ממשי. זאת ועוד, הערבית העכשווית איננה חדלה מלהתפתח בכל רגע ורגע, להשתנות ולהתגוון אצל מאות מיליוני כותבים ודוברים, והדבר חייב לקבל ביטוי מדויק ומעודכן במילון.

עם אתגרים אלה מתמודד המילון של מילסון, אשר חדשנותו נעוצה בין השאר בעצם דרכי איסוף החומר, בכך שחברי צוות המילון השכילו לטפס על עגלת הטכנולוגיה ולנוע עמה בהתמדה קדימה. "מדעי הרוח הדיגיטליים" מאפשרים תצפית קבועה ורחבה אל הערבית העכשווית ואיסוף ובחינה מעמיקה ויסודית של אוצר המלים המעודכן ביותר. והמילון המקוון של מילסון מתעדכן כאמור כל העת.

המילון החדש מחזיק כמעט כפליים ערכים ממניינם אצל גרעינו מילון איילון־שנער. הוא עשיר ממנו מכל בחינה שהיא, ואף הידרשותו השגרתית לאוצר המלים של השפה המדוברת (נדבך חשוב בדברי ימיה של שפה) תוספת חשובה היא, מרעננת ורבת־תועלת. הוא מעודכן ורחב לאין־שיעור גם מבחינה זו מהמילון המקיף ערבי־עברי של אברהם שרוני, שיצא לאור ב-1987, ומהמילון של דוד שגיב שהתפרסם ב-2008.

"כך דרכם של כל המילונים. ושום מילונאי אינו רשאי שלא להתבסס על קודמיו", העיר בשעתו פרופ' משה גושן־גוטשטיין בהקדמה למילונו (מילון ערבי־עברי חדש) שהתפרסם (באופן חלקי) בשנות השבעים של המאה הקודמת. וכך יוצא שהמילון של מנחם מילסון, בעודו סולל דרכים חדשות וחשובות במילונאות של הערבית בעברית ובכלל, שורשיו הטובים נטועים עמוק במעשה הלקסיקוגרפי המפואר מימי הזוהר של הערבית והאסלאם וביסודו שוכן לפיכך הקוד הגנטי שבמהות החוכמה ובעיקרי חוכמת הלשון.